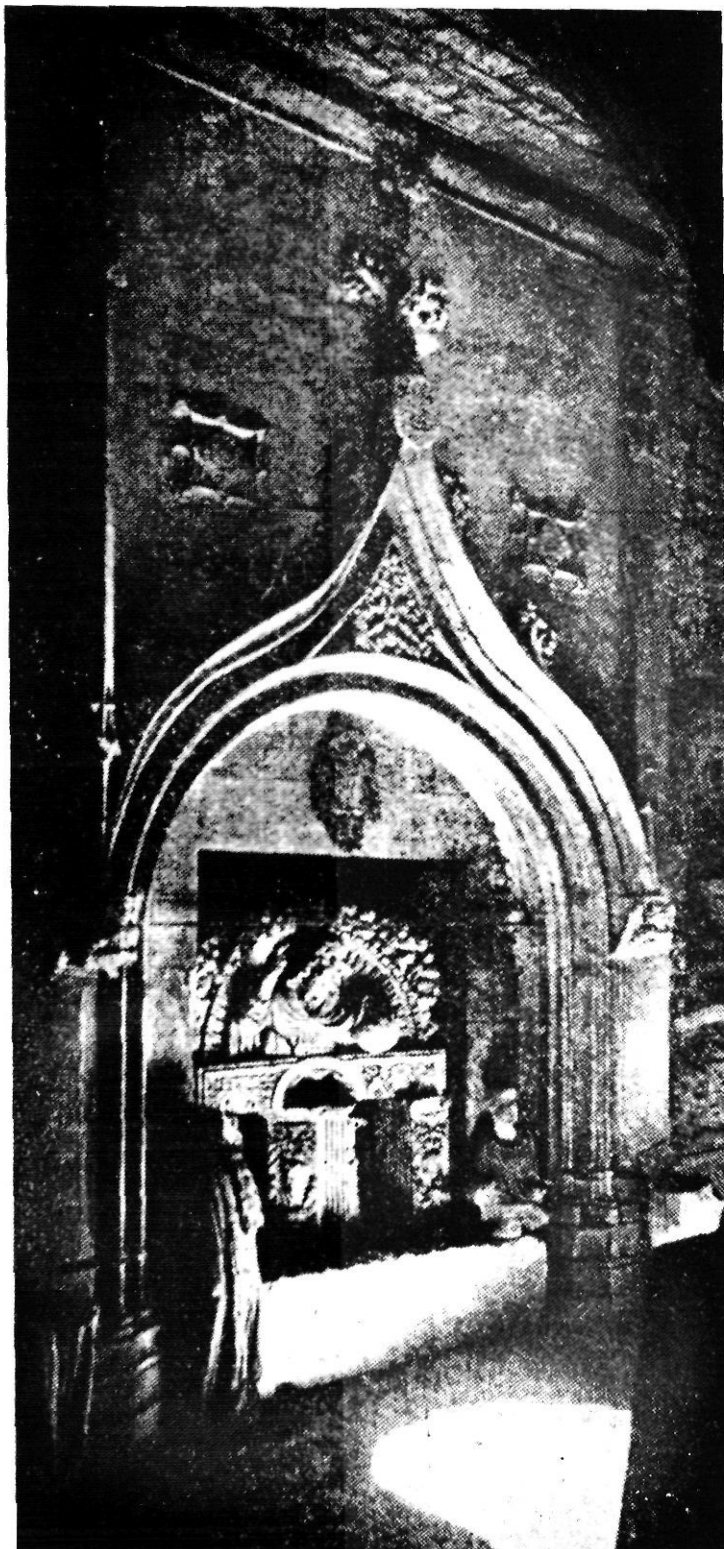

Exclaustració i exclaustrats

JOSEP M. MARQUÈS

Portalada del convent de sant Francesc, de Girona, avui incorporada al claustre de sant Pere de Galligans.

Aquest país ha conegut diferents desamortitzacions. En practicaren Felip II i Carles III respecte de les ordes militars i dels jesuïtes, respectivament. Després, de 1795 a 1855, també s'han venut béns de mà morta i comunals. Tampoc es pot suposar que l'exclaustració de 1836 fos única; s'exclaustraren els jesuïtes el 1767 i bon nombre de religiosos, no en corporació sinó individualment, entre 1820 i 1823.

Podríem formular la qüestió que ens sembla pertinent respecte als fets de 1836 preguntant si es va tractar d'una desamortització exclaustradora o bé d'una exclaustració desamortitzadora. La perspectiva que dóna prioritat al fet econòmic (incautació i successiva venda de béns nacionalitzats) deixa en segon terme un fet humà i social digne d'atenció. Uns grups de persones dedicats a activitats religioses es veien impeditos de continuar la seva convivència i les seves activitats, obligats a abandonar les seves cases i temples, forçats a inserir-se a la societat d'una forma que no havien previst en prendre compromisos que creien definitius.

L'exposició de motius del R.D. de 9 de març de 1836, si bé en la seva intencionalitat es proposa d'aconseguir recursos per a satisfer i extingir el deute públic, s'inicia amb el propòsit d'extingir els religiosos. Comença amb aquestes paraules: "La fuerza de la civilización no es menos irresistible que la del tiempo. Ambas crean y destruyen necesidades (...). Sería forzoso sobreponerse al espíritu del siglo, resistir a la tendencia de las demandas sociales, oponerse a los adelantos de las ciencias y de las letras, ensordecera a las exigencias de la riqueza pública y no sacar provecho de los ejemplos de tantas naciones sabias, si no se conviniera en que pasaron ya, para no volver nunca, las circunstancias que hicieron útil la existencia de los Regulares". Verbalment i també en l'ordre dels esdeveniments, el propòsit exclaustrador precedí el fet desamortitzador.

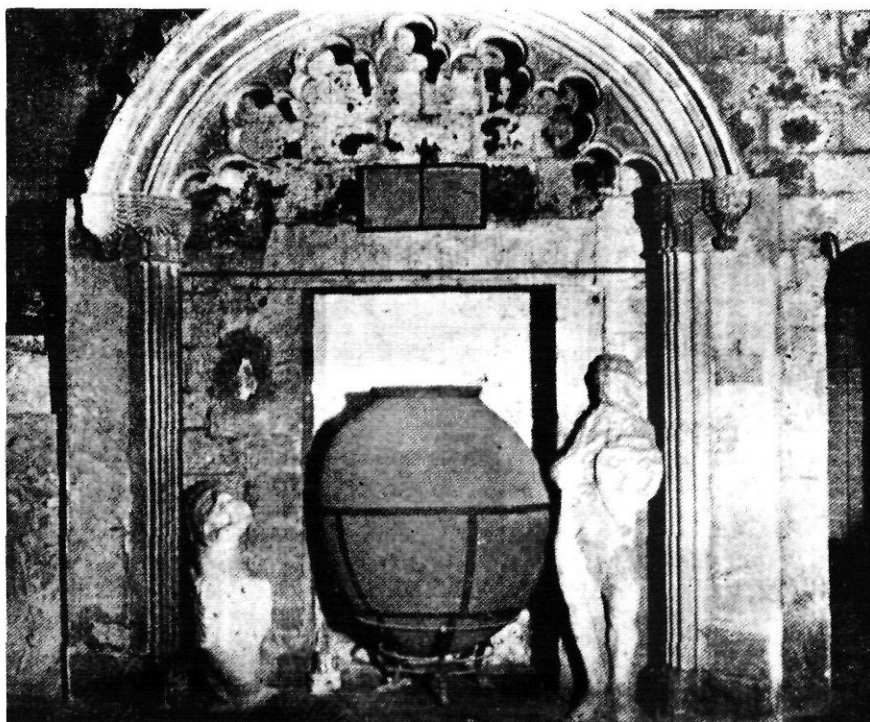
¿Qui eren, quants eren, què van fer els exclaustrats? Preguntes que merei-

xerien interès si més no per mesurar el seu drama, si és que n'hi va haver. Deixant psicologismes, potser no grats a tothom, un fet s'imposa: El 1837 es comptaven 16.031 religiosos exclaustats. El 1930 n'existien 20.467. No tenim el nombre de religioses afectades per l'exclaustració del s. XIX; Manuel Revuelta, a la seva obra "La exclaustración (1833-1840)", l'avalua en 15.130. Cent anys més tard eren 60.695. Un terç d'augment pels homes, i la multiplicació per quatre de les dones són un fet històric de gruix consistent. Les conviccions ministerials que havia passat per no tornar mai el temps dels religiosos es manifestaren privades de fonament. Un estudi de l'exclaustració a l'àmbit de tot el país hauria de donar compte d'aquest procés de dissolució-reagrupació de tanta amplitud.

Si la consideració del procés exclaustrador es redueix a l'àmbit d'un bisbat, la profunditat del seu tractament ha de ser necessàriament molt menor. Ací es visqueren les conseqüències de processos engegats en altres indrets. La bibliografia és restringida. Coneixem les vicissituds de la nacionalització dels monestirs i convents gràcies a la pacient investigació del canonge Barraquer, un home de la colla dels Morgades i Torras i Bages, que entre 1880 i 1905 anà visitant les poblacions afectades pel fet i obtingué testimonis documentals, gràfics i d'altres de viva veu. Si no m'equivoco, és el primer català que practicà sistemàticament la recollida de versions orals de fets històrics, i les sotmeté a una notable crítica. Era originari de Sant Feliu de Guíxols. Sobre el destí posterior de religiosos exclaustats només el P. Josep M. Coll, assidu col·laborador dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, en publicà unes notes que utilitzarem, al full "Santo Domingo" de 1966-1972; una publicació periòdica de quatre planes dirigida a donar publicitat als treballs de restauració de Sant Domènec de Girona, pràcticament intrombable. Quant a allò que es refereix al material arxivístic, tant el de l'Arxiu Diocesà com el del Archivo Histórico Nacional de Madrid són molt limitats, i necessitarien una elaboració que no ha pogut efectuar-se en vista a aquest article. Caldria resseguir també arxius dels ordes religiosos afectats; excepte els dels dominics, escorcollats amb aquest propòsit pel P. Josep Coll, i de dades esparses sobre cistercencs i carmelites, no tenim constància que aquest treball s'hagi dut a terme. Tot això explica els límits de la nostra exposició.

Vicissituds de l'exclaustració de 1835

Comparant els esdeveniments que tingueren lloc a Reus i Barcelona, on

Una altra porta conventual gironina, incorporada també al Museu de sant Pere de Galligans.

la revolució arribà en forma violenta als claustres, les comarques gironines presenten una notable diferència. Alguns frares, com els Franciscans de la ciutat de Girona, havien estat objecte de menyspreu, en passar pel carrer, per part de persones privades. Excepte a sant Feliu de Guíxols, on es produïren esquellots i altre desordres enfront del monestir, no es registraren avalots públics. Les milícies nacionals virulentes no radicaven a les poblacions monacals, sino a altres veïnes. Amenaces als monjos de Besalú partiren dels liberals de Tortellà, i intents de cops de mà sobre Amer, de les Planes.

Els religiosos eren conscients en graus molt diversos del perill que s'aproximava. La majoria, i entre ells, els superiors, creien que les alarmes no tenien fonament; per això impediren que s'adoptessin prevencions, com hauria estat la de proveir-se de vestits de seglar. Els frares, que tenien més contacte amb la població en general, estaven més inquietats i urgien la necessitat de treure pertinençes dels convents. Invitacions a formar part de grups carlistes, les reberen els caputxins, encara que sembla que cap d'ells hi accedís abans de l'exclaustració.

En aquestes circumstàncies la presència a Girona, com a governador militar de Francesc de P. Figueras (futur marquès de la Constància), fou un factor important de tranquil·litat, junt amb la del governador civil Miquel de Foixà. Figueras visità els convents de la ciutat, els prometé protecció,

assegurant que els milicians abans haurien de passar per damunt del seu cadàver que no tocarian els frares, i exhortà les comunitats a continuar la vida regular. Les notícies de l'evacuació dels convents de Barcelona, realitzada el 25 de juliol i dies següents, pogueren rebre's a Girona amb l'esperança que la revol'ta seria continguda.

Només el 6 d'agost, quan a Barcelona morí assassinat el general Bassa, Figueras considerà que calia dissoldre els convents gironins. El dia 7 reuní els superiors i els comunicà la impossibilitat en què es trobava de garantir-los protecció. Facilità, no obstant, al màxim les gestions perquè els religiosos poguessin traslladar-se a les llars familiars o a altres indrets on es trobessin segurs; per això els passaports, els estengueren funcionaris que anaren convent per convent. A la nit del mateix 7, la majoria dels frares abandonaven les cases religioses on havien residit.

Segons testimoniatges recollits per Barraquer, l'evacuació dels convents es va fer no sols amb el favor de les autoritats, sinó entre mostres discretes de simpatia per part de la gent. Molts religiosos trobaren amb facilitat qui s'oferia a guardar-los objectes personals i qui els prestava vestits seglars. Es permeté que els dominics celebressin el culte a la seva església (tot i haver abandonat el convent el 7 d'agost), fins el 18 de setembre

Exclaustració

següent. Un petit grup de Mercenaris obtingué la cura de l'església dels Dolors, pròxima a la casa que havien hagut de deixar.

De manera semblant s'abandonaren els monestirs de pobles i viles dels bisbat. A Amer, Besalú i Camprodon els religiosos s'exclaustraren gradualment entre el 10 i el 15 d'agost: a Amer els monjos pogueren celebrar encara la festa de l'Assumpció, patrona de la vila; a Besalú, el comandant local Puigbolí resistí dos cops de mà de la milícia de Tortellà contra el monestir abans del dia 10 d'agost. La tranquil·litat de Camprodon és remarkable, per tal com, ben a prop, a Ripoll, hom havia calat foc al monestir; fora d'això, l'ajuntament de Camprodon era liberal. No obstant, els monjos no abandonaren el monestir fins el dia 10, i l'abat hi restà encara el 15 d'agost.

Fins i tot, als llocs on l'evacuació es realitzà abans de les previsions del governador Figueras –i sota la temença dels fets de Barcelona, dels quals hi havia notícia directa–, com a Breda, Olot i Banyoles, –on es féu efectiva els dies 30-31 de juliol–, els religiosos pogueren hostatjar-se provisionalment a les cases particulars i reberen amb normalitat els seus passaports; alguns escolliren residència a les mateixes poblacions.

No hi hagué, per tant, altres fets sorollosos que els de La Bisbal, Torroella de Montgrí i sant Feliu de Guíxols. A les dues primeres poblacions la presència de grups amenaçadors obligà els religiosos a marxar d'amagat. Un Agustí de Torroella, per exemple, es féu transportar en un matxo de bast, com si fos un farcell de mercaderia; el convent agustinianà d'aquesta població fou depredat immediatament després. A sant Feliu de Guíxols la milícia organitzada pel comandant Ramon Galí, que comptava amb el suport del general Llauder, des de Barcelona, fomentà vexacions contra els monjos durant els dies 26-28 de juliol. Aquest darrer dia, al vespre, el monjo majordom de la casa intentà de fugir d'amagat amb diners de la comunitat; la guàrdia l'afusellà i incautà els fons que portava. L'endemà, dia 29, els monjos sortien per ordre del mateix comandant cap a Barcelona; allí el grup es dissolgué.

El nombre dels exclaustrats

Resumim en quadre a part el nombre dels religiosos que deixaren els convents situats a la diòcesi gironina. Eren prop de 400 entre sacerdots i coristes, és a dir, persones que cursaven encara estudis en vista de l'ordenació, i 75 germans lleics. Les destina-

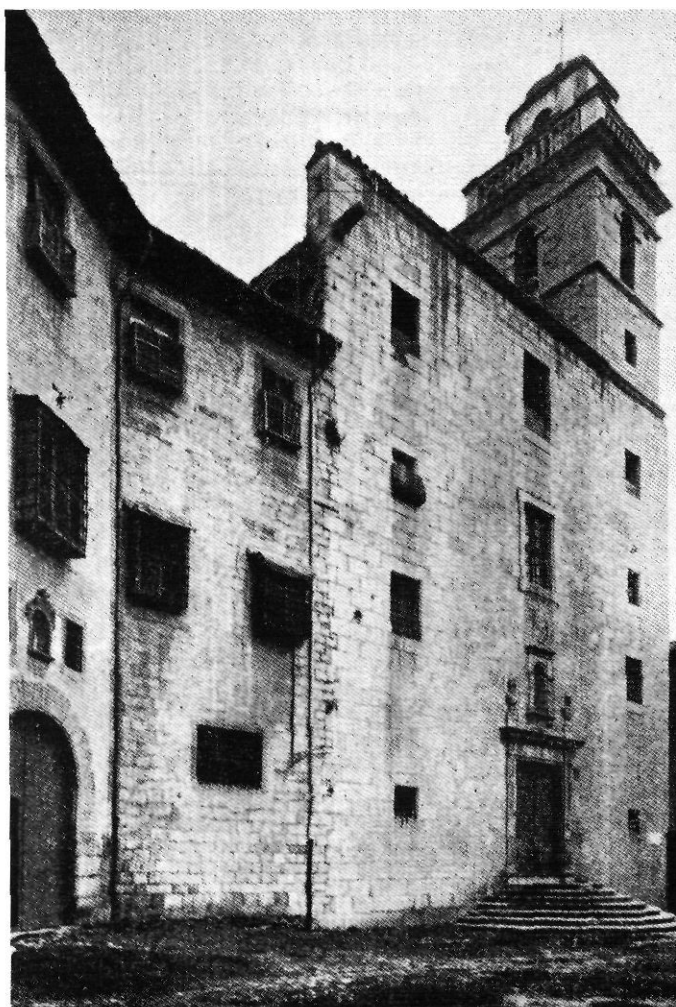
cions immediates foren molt diverses; uns tenien la família a les nostres comarques i altres provenien de lluny. És un tema a investigar el de la geografia de la seva dispersió global.

A l'Arxiu Diocesà (Lligall S 368) es conserva una llista de 325 sacerdots que el 1840, havent deixat els convents que s'especifiquen, de la diòcesi o de fora d'ella, prengueren càrrecs parroquials al bisbat o bé s'adscrigueren a les parròquies. Aquest nombre deixa entreveure que en el gran trasbals de persones que tingué lloc, el bisbat rebé menys exclaustrats que no en donà. Després de la dispersió de 1835, el R.D. que hem referit de març de 1836 disposà que els exclaustrats s'integressin a les parròquies, i que els bisbes anessin nomenant per a les vacants que es produïssin, reservant-los en la meitat. Mentrestant havien de viure de la pensió assenyalada pel govern, que tampoc es va satisfer amb la puntualitat que calia. A Girona el bisbe Castaño havia mort el 1834 i les males relacions del govern del país amb la Santa Seu impediren que se li donés successor fins el 1847. Els governadors eclesiàstics de la mitra, en el període de seu vacant, feien costat a la política liberal (per aquest

motiu foren escollits per al càrrec), i això els féu allunyar la benvolença dels sectors de la clerecia més afectes al Papa. Tingueren lloc fregadissos entre certs religiosos exclaustrats i ells, friccions que fins al moment present no han estat investigades. De manera general, per tant, cal remarcar que ni per part de l'estat ni per part de l'església local els religiosos trobaren massa facilitats.

Un exemple concret d'aquestes dificultats de relació podria constituir-lo l'intent governamental que certs frares celebressin missa. Si en tenien autorització dels seus superiors religiosos, el governador eclesiàstic de Girona no podia impedir-ho, per més que li ho demanessin des de Madrid, però tampoc podia ignorar les ordres que rebia des de la capital del regne.

Per completar aquesta panoràmica sobre l'exclaustració hem d'afegir que continuaren fent vida de comunitat els Escolapis i moltes religioses. Concretament s'exclaustraren 7 Agustines de Peralada i 16 Clarisses de Castelló, però continuaren en els seus convents les Caputxines de Girona (26), les Bernardes (27), les Benedictines de Sant Daniel (14), les Clarisses de Girona (26) i les Beates; aquestes

Convent i temple de les Bernardes, del carrer de santa Clara, avui despareguts.

darreres acolliren des del 1839 algunes Franciscanes del convent d'Elisabets de Barcelona, entre les quals hi havia sor Teresa Argullol, que pocs anys després havia de donar inici a la congregació de les Clarisses de la Divina Providència, de notable difusió a la diòcesi gironina. Pel fet de continuar la majoria de les monges a casa seva, com que els béns i rendes havien estat incautats, donà particular gravetat als endarreriments del pagament de les pensions que se'ls havien promés, de les quals depenien exclusivament i que el 1837, sobretot, però també en altres moments, es cobraven tard. Per això, no faltaren, entre 1837 i 1842, exclaustracions individuals de religioses que cercaren provisionalment un socors a les pròpies famílies.

Destinació posterior dels religiosos

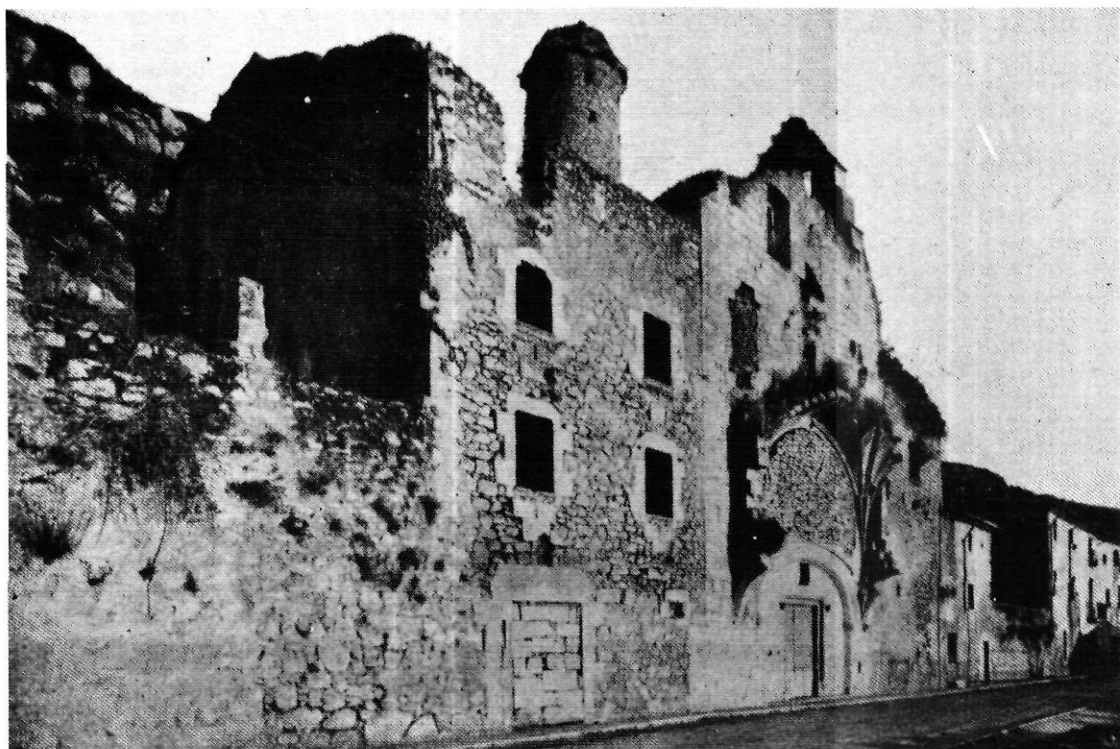
Queda dit que en alguns casos l'exclaustació donà origen, al cap de ben poc temps, al naixement de grups religiosos dedicats a l'ensenyament o a la beneficència. S'ha indicat, arran d'això, el nom de sor Teresa Argullol. Podem afegir-hi els noms del P. Josep Barcons, olotí que seria restaurador, lluny de casa seva, de l'orde carmelità a Espanya, i del P. Joan Pruna, d'Arenys de Mar, que intervingué de forma important en la restauració dels

Exclaustrats de 1836 a la Diòcesi de Girona

MONJOS	SACERDOTS I CORISTES	LLECS	MONJOS	SACERDOTS I CORISTES	LLECS
Benedictins			Mercedaris		
Breda	8		Girona	11	3
S. P. Galligants	5		Castelló E.	3	2
S. Pere Roda	10		Servites		
Banyoles	11		Banyoles	5	1
Besalú	11		Empúries	6	1
Amer	10		Agustins		
Camprodon	6		Girona	s.d.	
S. F. Guíxols	19		Palamós	10	2
FRARES			Torroella M.	8	
Carmelites descalços			Castelló E.	3	2
Girona	s.d.		Mínims		
Carmelites calçats			Girona	7	3
Girona	s.d.		Holtalric	3	2
Peralada	6	2	Begur	2	2
Olot	9		Caputxins		
Camprodon	3		Arenys Mar	10	4
Franciscans			Calella	13	5
Girona	50	11	Girona	26	7
Figueres	6		Figueres	10	5
Castelló E.	5	1	Blanes	10	5
La Bisbal	18		Olot	26	6
S. C. Farners	10	3			
S. Salvi Cladells	10				
Dominics					
Girona	31	6			
Castelló E.	8				
Peralada	2	1			

(Dades extretes de BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña...* tt III IV).

Església del Pilar, al barri de Pedret.

Exclaustració

Caputxins d'Arenys, primer convent estable que tingueren els religiosos de l'esmentat orde a Catalunya després de l'exclaustració.

Ben segur que una recerca a fons arribaria a detectar un bon nombre de religiosos que en la nova situació procuraren continuar la vida intel·lectual que havien emprès, com a professors i publicistes. El P. Francesc Anglada, superior dels franciscans de Girona, anà a establir-se a Tarragona; ensenyà teologia, col·laborà a la Revista Popular que dirigia Antoni Palau Térmens, futur bisbe de Barcelona, i fins escrigué una novel·la, "Plácido y Taciana". Entre els Dominics gironins, ensenyaren al Seminari de la ciutat els PP. Salvador Rodés i Francesc Planas; el P. Antoni Sendil edità a Girona el 1852 un manual de filosofia escolàstica, i abans havia donat a l'estampa

diversos devocionals en català; els PP. Narcís Puig i Francesc Xarrié, que havien ensenyat a la universitat de Cervera, composaren un tractat de teologia fonamental. Altres s'aplicaren a l'ensenyament primari, —com Pere Vila i Vila, que tingué escola molt concorreguda a sant Esteve de Guilbes, de 1847 a 1851—, o a preparar missioners, com el P. Gaietà Cervera, natural de la Cellera, que després d'una estada a Califòrnia, esdevingué professor d'anglès a l'únic convent dominic que restà al país, concretament a Ocaña.

Dominics i Caputxins foren els que donaren més personal a missions. Tenia vinculació de llarg temps amb les missions dominiques de Filipines i Xina el convent de Castelló d'Empúries, i és possible de constatar que religiosos d'aquesta casa, com Antoni Romaguera, natural de la Bisbal i Ferran Buixons s'adreçaren a aquelles terres. També consta l'anada de Caputxins gironins exclaustrats cap a les missions de Venezuela i Guatemala, junt amb els seus companys d'orde. Però el missioner de més notorietat entre els que el 1835 deixaven la casa dominica de Girona fou Josep Sadoc Alemany; que, destinat a Nordamèrica, després d'intensa activitat era elegit bisbe de Monterrey a Los Angeles, càrrec que tingué de 1852 a 1884.

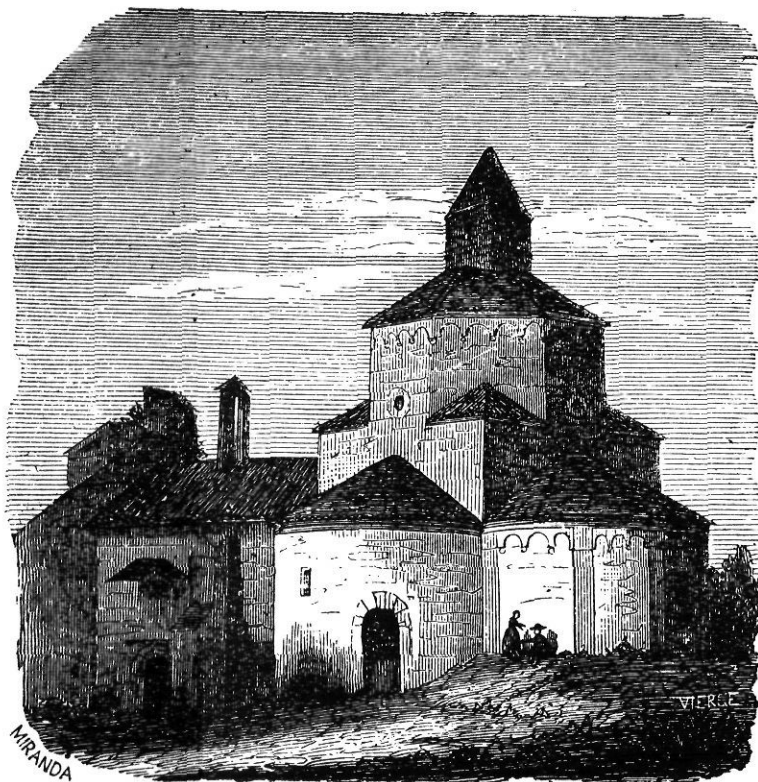
Que molts antics religiosos es dediquessin al servei parroquial de forma fidel i discreta, no té res de particular; era la destinació que els senyalava la

lleï. Al bisbat de Girona, el 1854, és a dir, vint anys després de deixar el convent, eren 213. D'altres s'expatriaren i assumiren càrrecs diversos; es troben dominics gironins ensenyant a Montpeliè o fent d'organistes a Perpinyà. Els que s'integraren a convents estrangers del seu propi orde, cas força freqüent entre els Caputxins, Jesuïtes i Dominics, pogueren intervenir en la restauració dels respectius ordes al país, com hem ja assenyalat.

Dos noms, també Dominics, destaquen, entre els exclaustrats d'aquesta ciutat; els PP. Francesc Coll i Joan Planas i Congost. El P. Francesc Coll predicà missions populars, en relació amb S. Antoni Maria Claret, per terres de Vic i Barcelona. Organitzà la congregació de Germanes Dominiques de l'Anunciata, dedicada a l'ensenyament, i n'establí cases a sant Esteve de Bas, Montagut, santa Pau, Tortellà i Mieres, entre 1858 i 1859. Posteriorment obriren col·legis a les Planes (1860), Canet de Mar (1863), Camallera (186), sant Pol de Mar (1867), sant Jordi Desvalls (1867) i Celra (1872).

El P. Joan Planas (Navata 1810 - Girona 1886), després d'ocupar càrrecs parroquials a Calonge i Bordils, va ser braç dret del bisbe Lorente i Monton (1847-1861). Cooperà amb ell fundant el Butlletí Eclesiàstic de la Diòcesi de Girona, que inicialment no tenia caràcter oficial, sinó de revista d'estudi per a la clerecia i apareixia sis vegades al mes, amb un total de 700 planes anuals. Orientà els inicis del col·legi diocesà del Col·lell (1852). Aplegà sacerdots seculars, primer a Girona i després a Banyoles, dedicats exclusivament a la predicació parroquial; el grup tingué des d'aleshores i conserva avui el nom de Casa-Missió.

Si bé més tard tingué vel·leïtats polítiques i dirigí durant quinze anys el diari "catòlico-monàrquic" "El Norte", i fins es presentà com a candidat per a diputat a Corts el 1869, l'obra més duradora del P. Planas, després de Casa-Missió, de profunda incidència al bisbat, foren els seus llibres de predicació i pastoral. "El catequista orador" tingué vuit edicions; "Arte pastoral o método para gobernar bien una parroquia", assolí la cinquena el 1887, i "El cura en el púlpito", obra en tres volums, arribà a tres edicions. L'estudi del pensament del P. Planas, amplemment exposat en aquests llibres i impregnat de la Suma Teològica de Sant Tomàs, està encara per fer; cal creure que la seva influència no fou superficial, atesa la difusió de les seves obres a través de la "Libreria Religiosa" de Barcelona.

L'església de sant Nicolau, segons un gravat molt idealitzat.

